

САЯСАТТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РЕСЕЙЛІК ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН-АМЕРИКАЛЫҚ ВЕКТОРЛАРДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ: КОМПАРАТИВИСТІК ТАЛДАУ

¹Л.Ю. Зайниева, ¹Э.Н. Суимбаева, ²К.Е. Абдрасилова, ¹А.А.Абжаппарова

АҢДАТПА

Саясаттану – адамдардың саяси ой-санасын қалыптастыру және олардың қоғамдық өмірге қатысуын реттеуде зор маңызға ие ғылым саласы. Бүгінде осы ғылымның дамуына, әсіресе пайда болуына жаһандық деңгейде де, жекелеген мемлекеттер деңгейінде де баса көңіл бөлінуде. Мақалада XVIII ғасырда құрылған Ресей университеттерінің саясаттану ғылымының дамуына қосқан үлесі жан-жақты қарастырылған. Саясаттануды өз алдына пән ретінде оқыту дәстүрі алғаш Мәскеу мемлекеттік университетіне, оның негізін қалаушы М.В. Ломоносовқа тиесілі. Бірқатар ғалымдардың пікірінше, Ресейде саясаттану туралы тұжырымдар әртүрлі қиындықтарға қарамастан және 1988 жылы Кеңес Одағында алғаш рет саясаттанушыларға арналған мамандықтар номенклатурасы бекітілгенге дейін дами берді.

Орыс ғалымдарының еңбектерін талдау барысында олардың ағылшынтілді авторлардың «саясаттану – америкалық фактордың шешуші әсері бар ағылшын-америкалық өнертабыс» деген тұжырымдарына қайшы келетіні анықталды. Әрине, аталмыш елдердің зерттеуші-ғалымдарының саясаттанудың дамуына қосқан сүбелі үлесін, олардың осы саладағы жетістіктерін әсте жоққа шығаруға болмайды. Саясаттанудың ғылым ретінде қалыптасуының ағылшын-америкалық нұсқасын жақтаушылар тұжырым-даған мұндай жағдайдың пайда болуына ықпал еткен себептер мен жағдайлар: қоғамның шұғыл қажеттілігі, Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін АҚШ-тың Еуропадағы ықпалын күшейту факторларының бірі болған ғылымның саясатқа әсері – назар аударуға тұрарлық жайттар.

Біздің ойымызша, әртүрлі елдердің ғалымдары мен саясаткерлерінің күш-жігерін сындарлы біріктіру арқылы саясаттану ғылымы теориялық және практикалық тұрғыдан одан әрі дами түсті.

Түйін сөздер: саясаттану, білім беру, ХСФК, ұлттық қауымдастық, университет, колледж, кафедра, оқулық, басылым.

¹ Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

² Білім беру мекемесі “ҚАЗНҰР” гуманитарлық колледжі, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Суимбаева Э.Н.,
ehlmira9@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Зайниева Л.Ю.,
Суимбаева Э.Н.,
Абжаппарова А.А.,
Абдрасилова К.Е.
Саясаттану ғылымының қалыптасуындағы ресейлік және ағылшын-америкалық векторлардың кейбір аспектілері: компаративистік талдау // Адам әлемі. – 2024. – №4 (102). – Б. 74-84.

Некоторые аспекты российского и англо-американского векторов становления политологии: компаративистский анализ

Аннотация. Политология имеет большое значение для воспитания и формирования сознания людей, их участия в жизни общества. Это объясняет усиление внимания к развитию данной науки как в мировом масштабе, так и в рамках отдельных государств. Большое внимание уделяется её зарождению. В статье показан вклад в становление политологии российских университетов, созданных в XVIII веке. Первенство в создании традиции преподавания политологии принадлежит Московскому университету, его основателю М.В. Ломоносову. Ряд ученых считает, что политологическая мысль продолжала развиваться в России, несмотря на различные сложности, и до утверждения в 1988 году впервые в Советском Союзе номенклатуры специальностей научных работников по политологии.

Анализ трудов российских учёных вступает в противоречие с утверждениями англоязычных авторов о том, что политология - англо-американское изобретение с решающим влиянием американского фактора. Безусловно, нельзя отрицать вклад ученых этих стран в развитие политологии, их достижения в данной сфере. Заслуживают внимания, сформулированные сторонниками англо-американской версии становления политологии причины и условия, которые способствовали складыванию такой ситуации: насущная потребность общества, влияние науки на политику, один из факторов усиления влияния США в Европе после Второй мировой войны.

На наш взгляд, дальнейшее развитие политической науки как в теоретическом, так и в практическом плане возможно при конструктивном объединении усилий учёных и политиков различных стран.

Ключевые слова: политология, образование, МАПН, национальная ассоциация, университет, колледж, кафедра, учебник, публикация.

Some Aspects of the Russian and Anglo-American Vectors of the Formation of Political Science: a Comparative Analysis

Abstract. Political science is of great importance for the education and formation of people's consciousness, their participation in the life of society. This explains the increased attention to the development of this science both on a global scale and within individual states. Much attention is paid to its origin. The paper shows the contribution to the formation of political science of Russian universities established in the XVIII century. The primacy in creating the tradition of teaching political science belongs to Moscow University, its founder M.V.Lomonosov. A number of scientists believe that political science thought continued to develop in Russia, despite various difficulties, and before the approval in 1988 for the first time in the Soviet Union of the nomenclature of specialties of scientists in political science.

The analysis of the works of Russian scientists contradicts the statements of English-speaking authors that political science is an Anglo-American invention with the decisive influence of the American factor. Of course, it is impossible to deny the contribution of scientists from these countries to the development of political science, their achievements in this field. The reasons and conditions formulated by the supporters of the Anglo-American version of the formation of political science that contributed to the formation of such a situation deserve attention: the urgent need of society, the influence of science on politics, one of the factors being the strengthening of US influence in Europe after World War II.

In our opinion, the subsequent development of political science, both theoretically and practically, is possible with the constructive unification of the efforts of scientists and politicians from various countries.

Key words: Political Science, Education, Upbringing, Ipsa, National Association, University, College, Department, Textbook, Publication.

Кіріспе

Кез келген елдің лайықты азаматтарын қалыптастыруда саясаттану үлкен рөл атқарады. Сондықтан ғылым саласы ретінде енді құлашын кеңге созуы мен күрделілігін ескере отырып, теорияны дамыту, эмпирикалық базаны толықтыру, аз зерттелген немесе даулы мәселелерді зерттеу сынды аспектілерді қамтып, саясаттануды сапалы түрде жетілдіру қажет. Мұның бір дәлелі – бұл ғылымды институцияландыру. Осыған негізделіп Халықаралық саяси ғылымдар қауымдастығы құрылды. Ресейде саяси ғылымдар қауымдастығы бар. Саясаттану ғылымының қолданбалы рөлін арттырудың тиімді жолы – зерттеушілік ой-көзқарастың жетістіктерін пайдалана отырып, жақсы оқулықтар жазу. Бұл тың ереже емес, бірақ іс жүзінде әрдайым тиісті деңгейде орындала бермейді.

Жалпыәлемдік саяси процесс ретінде саясаттанудың пайда болуы мен даму процесі, сондай-ақ оның барлық компонентін зерттеу және объективті талдау өзекті мәселе болып

табылады. Мұнда әр елдің саясаттанушы ғалымдарының, адамзаттың жетекші ақыл-ойларының, теоретиктердің, практиктердің, олардың басшылығымен жұмыс істейтін құрылымдардың, әртүрлі оқу және ғылыми-зерттеу мекемелерінің үлесі туралы сөз қозғаған жөн болар.

Бұл мақаланың мақсаты – Ресей ғалымдарының, әсіресе Мәскеу университетінің және оның негізін қалаушы М.В. Ломоносовтың, Ресейдің алғашқы университеттерінің саясаттану ғылымының дамуына қосқан үлесін көрсету. Саясаттанудың дамуындағы ресейлік векторды қарастырғанда саясаттануды, әсіресе академиялық пән ретінде басқа елдердің, ең алдымен АҚШ-тың дамуына қосқан үлесі салыстырмалы талдаумен бірге жүзеге асырылады. Мақала ресейлік және шетелдік автор-лардың орыс, ағылшын тілдеріндегі жарияланымдарын зерттеу негізінде дайындалды. Басылымдардың ішінде ММУ ғалымдарының 1755–1835 жылдардағы университеттік саясаттану тарихына арналған кітабы [1] және осы мақаланы жазу барысында пайдаланған профессор Ю.В. Ирхиннің зерттеу еңбектері

ерекше көзге түсті. Мақаланы әзірлеуге ағылшын тіліндегі 15 басылым қамтылды. Жалпы алғанда, қолжетімді материалдарды талдау негізінде, таңдап алынған мәселені кейіннен кеңінен зерттеу мүмкіндігімен жалпы шолу және қорытынды жасалды.

Әдіснама

Мақаланы жазу барысында әртүрлі әдістер қолданылды. Олардың негізгілері ретінде салыстырмалы саясаттану әдістері мен проблемалық-хронологиялық тәсілдерді атауға болады. Түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалану барысында саясаттанудың пайда болу және даму кезеңдері, оны оқыту сияқты негізгі мәселелер талданды. Бұл мәселелер кейбір елдерде, атап айтқанда, Ресейде, АҚШ-та және Англияда салыстырмалы тарихи тұрғыдан қарастырылды. Салыстырмалы тәсілмен қатар статистикалық және ретроспективті талдау әдістері қолданылды. Негізінен Ресей мен АҚШ-та жарияланған дереккөздер зерттелді. Дереккөздер арасында оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарға сілтемені ерекше атап өткен жөн. Алматы кітапханаларындағы қажетті дереккөздерді анықтауға ерекше көңіл бөлінді. Алайда мақала тақырыбына қатысты әдебиеттер, әсіресе соңғы жылдары жарияланған әдебиеттер жоқтың қасы десе болады. Ағылшын тіліндегі дереккөздер аздап табылды. ҚМЭБИ университетінің кітапханасынан аталған бағыттағы дереккөздер кездескенін атап өту қажет. Сонымен қатар дереккөз ретінде интернет ресурстары да пайдаланылды.

Негізгі бөлім

Саясаттануды дамыту және танымал ету идеясына ЮНЕСКО қолдау білдіріп, саясаттануды пән ретінде оқытуды ұсынды және 1949 жылы Халықаралық саясаттану қауымдастығын (IAPS) құру туралы шешім қабылдады. Саясаттануға баса назар аударту бағытында оның ғылыми дамуындағы Ресей мемлекетінің қосқан үлесі, қалыптасу, даму жолдары да қызықтырады. Осы орайда Ресей саяси ғылымдар қауымдастығы (РСФК) құрылғанын атап өте қажет. Мәскеу мемлекеттік университеті мен Санкт-Петербург мемлекеттік университетіне арнайы факультеттер қосылды. Академик В.А.Садовничий ұжымға Жолдауында жаңа факультеттің пайда болуы «Белгілі бір мағынада Мәскеу университетінде саясаттануды оқыту дәстүрін қайта құру, қалпына келтіру болып табылады.

М.В. Ломоносов И.И. Шуваловқа тапсырып, Елизавета патшайымға бекітуге берген біздің университетті ұйымдастыру жобасында – алғашқы он кафедраның ішінде – саяси кафедра болғанын еске түсіру жеткілікті» деді. Бұған қарап, М.В. Ломоносов саясаттануды мемлекет туралы ғылым саласы ретінде кеңінен түсінген деп топшылауға болады. Атап айтқанда, онда М.В. Ломоносов заң факультетінің толыққанды жұмысы үшін «мемлекеттер мен егемендердің өзара мінез-құлқын, одақтары мен іс-әрекеттерін, өткен ғасырларда қалай болғанын және қазіргі уақытта қалай болғанын көрсететін саясат профессоры» қажет екенін көрсетеді. Бұл жағдайда М.В. Ломоносов саясаттануды мемлекет (және мемлекеттердің өзара әрекеті) туралы ғылым ретінде кең мағынада түсінді деген қорытынды жасауға болады. Ал 1804-1835 жылдар аралығында Мәскеу университетінде моральдық-саяси ғылым-дар факультеті жұмыс істеді...». Бұл Жолдау 2009 жылы жарық көрген «Мәскеу университетіндегі саясаттану тарихының очерктері (1755-1835)» кітабында жарияланған. Оның авторлары саясаттың әлеуметтік пәндерді зерттеу пәні ретінде Ресейдегі ең көне оқу орнында – Мәскеу университетінде XVIII ғасырда оқытыла бастағанын білетіндер аз екенін атап өтті.

Бұл М.В. Ломоносовтың бастамасымен болғаны кездейсоқ емес. Біріншіден, сол кездегі Ресейде ғылым күшті даралануымен ерекшеленді, екіншіден, Марбург университетінде М.В. Ломоносовтың оқу кезеңінде саясат курсы XVIII ғасырдағы ең ірі еуропалық ғалымдардың бірі Христиан Вольф оқыды. М.В. Ломоносовтың еңбекқор шәкірт ретінде осы ғалымның дәрістеріне қатысқан болуы әбден мүмкін [1, 5, 6, 27, 28 бб.].

М.В. Ломоносовтың Ресейдегі қызметі үшін орыс қоғамының ағартушы бөлігінің көрнекті өкілі И.И. Шуваловтың қолдауы маңызды болды. Академик В.А. Садовничийдің пікірінше, біріншісінің ғылыми күші және екіншісінің тәрбиелік көзқарастары мен ұмтылысы олардың бірлескен жобасы – Мәскеу университетін құрудың табысының кілті болды [2, 9 б.]. М.В. Ломоносовтың энциклопедиялық білімін айта отырып, замандастары мен кейінгі дәуір ғалымдары оның саясаттану саласындағы жетістіктерін іс жүзінде атап өтпейді. Алайда, М.В. Ломоносовтың саяси ғылымның дамуындағы осы адамның маңызды рөлін есте сақтау және бағалау үшін Мәскеу университетінің жұмысының басынан бастап саясат кафедрасын

ұйымдастыруға күш салуы жеткілікті. Бұл ретте, әрине, ғалымның көрегендігі мен ғылымды ұйымдастырушы ретіндегі тамаша қабілеті әсер етті. Дәл осы ғалым мемлекеттің білімді элитасын дайындау үшін саясаттануды оқытудың маңыздылығы мен қажеттілігін көре білген.

1802 жылдан 1811 жылға дейін Ресейде алты жаңа университет ашылды. 1804 жылы Санкт-Петербургте ашылған Бас педагогикалық институттың негізінде 1819 жылы Петербург университеті қайта құрылды (1821 жылдан – Императорлық Петербург университеті). Императорлық Царское Село лицейі құрылып, университет мәртебесін алды. Адамгершілік және саяси пәндер лицей тәрбиеленушілерін даярлаудың жетекші бағыттарының бірін құрады. Лицей үшін жоғары білімді және өнегелі ұстаздар қауымы маңызды болды.

1804 жылы 5 қарашада Императорлық Мәскеу университетінің Жарғысы, сонымен қатар онымен бір мезгілде Қазан және Харьков университеттерінің жарғысы бекітілді. 1804 жылғы Жар-ғыларға сәйкес университеттерде моральдық және саяси ғылымдар кафедралары құрылып, гуманитарлық пәндердің кең ауқымын оқу үшін белгілі мүмкіндіктер ашылғаны маңызды. XIX ғасырдың 30-жылдарының ортасында Ресей университеттерінің моральдық және саяси ғылымдар факультеттері жабылды. Университеттердегі саясаттың теориялық аспектілері тек заң факультеттеріндегі құқықтық пәндер аясында қарастырылуы мүмкін болды. [3, 191-193, 206, 215 бб.].

Мәскеу мемлекеттік университеті жетекші рөл атқаратын Ресейдің алғашқы университеттеріндегі саясаттану ғылымының даму процесі тұтастай алғанда елде, сондай-ақ әлемдік қауымдастықта осы ғылымның пайда болуымен тікелей байланысты. Көбінесе Ресей Федерациясындағы бұл процесс Кеңес одағының ғылым және техника жөніндегі мемлекеттік комитетінің 1988 жылы 4 қарашада «Ғылыми қызметкерлердің мамандықтарының номенклатурасы туралы» қаулы қабылдауымен байла-нысты, ол алғаш рет саясаттану бо-йынша ғылыми қызметкерлердің ма-мандықтарының номенклатурасын бекітті.

Жүргізілген зерттеу басқа да пайымдауларды анықтауға мүмкіндік берді. Олардың кейбірін келтірейік. Мысалы, Д.М. Воробьевтің 2004 жылы жарияланған мақаласында ресейлік саясаттану қауымдастығының қалып-тасуы 1989 жылға дейін басталған [4, 151 бб.]. Тарих

ғылымдарының докторы А.А. Галкин 2000 жылдың шілдесінде берген сұхбатында Ресейдің қазіргі саясаттануы XIX ғасырдың 2-жартысының соңында пайда болғанын атап өтті [5]. 2005 жылдың желтоқсанында Ресей саясаттануының қазіргі мәселелері мен даму перспективаларына арналған семинар өткізілді. Сол кездегі СҒХҚ вице-президенті В.В. Смирновтың сөзінде 1955 жылы кеңестік саясаттанушылар делегациясы қауымдастық конгресіне қатысқаны атап өтілді. СҒХҚ дәл осы сәттен бастап Ресейдің саясаттанушылар қауымдастығының дүниеге келуі туралы айтуға болады деп санайды. В.А. Туманов 1979 жылғы Мәскеу СҒХҚ конгресінің маңыздылығын атап өтті, онсыз Ресейде ұзақ уақыт бойы тәуелсіз білім саласы ретінде саяси ғылым болмас еді [6, 141, 145 бб.].

Зерттеліп отырған мәселе тұрғысында 2008 және 2011 жылдары шыққан Ю.В. Ирхиннің екі басылымына сілтеме жасаған жөн. Олар атауы мен мазмұны жағынан ұқсас. Бірақ «Орыс саясаттануы: ширек ғасыр немесе 255 жыл?» деген екінші мақала қызықтырақ көрінеді. Онда Ресейде саясаттану ғылымының қалыптасу процесі бірнеше ұзақ кезеңдерден өтіп, әртүрлі формада өткені айтылады. Ю.В. Ирхин мақаласында Ресей саяси ғылымдар академиясының бірінші президенті Г.Х. Шахназаровтың Ресей саясаттанушыларының екінші конгресінде сөйлеген сөзінен алынған сөздерді келтіреді. Ол Ресей саясаттануын оның дамуының қазіргі, посткеңестік кезеңіне «төмендету» әрекеттері «тарихшылар мен экономистердің, философтар мен заңгерлердің дипломдары болса да, өте жақсы саясаттану еңбектерін жазған ғалымдарымыздың бірнеше буынының шығармашылық жұмысын елеусіз қалдырып, ұмытып кететінін» атап өтті... Егер Ресейдің саяси ғылымы кенже қалған болса, онда оны жасаушылар қатарынан мақтануға құқылы көптеген саяси ойшылдарды алып тастау керек... Бір сөзбен айтқанда, біздің ғылым өзінің даңқты тарихқа дейінгі тарихын есіне түсірмесе, бет-бейнесі жоқ, екінші ретті, еліктегіш болып, американдық банкет дастарханынан теориялық сынықтарды жеуге мәжбүр... Біз жаһандық саясаттану ізденісіне лайықты үлесімізді қоса аламыз». Ю.В.Ирхин сондай-ақ Петербург мемлекеттік университетінің саясаттану факультетінің кафедра меңгерушісі Л.В.Сморгуновтың Ресейдегі саясаттану мен саяси философияның тари-хын зерттеген кезде, бұл мәселеге назар аударғанын ерекше атап өтті. Бұл олардың XX ғасырдағы институ-

ционализациясының 90-шы жылдары ғана емес, кем дегенде, ертерек болмаса, XVII ғасырдан бастау керек екенін ескеру қажет. Ю.В. Ирхин өзінің мақаласында Мәскеу мемлекеттік университетінің маңызды оқиға ретінде пайда болуын, сонымен қатар саясат кафедрасының қалыптасуын атап өтті [7, 34-35 бб.].

Жоғарыда айтылған «ММУ-дегі саяси ғылым тарихының очерктерінен» басқа, профессор Ю.В. Ирхинді, біздің ойымызша, өз басылымдарында саясаттанудың басталуын, оны орыс университеттерінде оқыту дәстүрін қалыптастыратын жалғыз автор деп санауға болады. Бұл мәселелер оның СФХҚ білімі мен қызметіне қатысты соңғы екі еңбегінде бір-бірімен тығыз байланысты. Осыған байланысты Ю.В. Ирхиннің Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінде (Мәскеу қ.) 2018 жылдың қазан айында және оның материалдары «Халықаралық саяси ғылымдар қауымдастығының» (1950-2020) Дүниежүзілік конгрестерінің ұйымы мен мағынасын жобалау» деген атпен жарық көрді. Баяндамада автор саясаттанудың дербес академиялық пән ретінде қалыптасуына және Ресейді нақты атамай-ақ саясаттанушылардың ұлттық бірлестіктерін құруға өте қысқаша тоқталады. Мақалада СФХҚ конгрестері туралы мәліметтер бар [8]. Конференция қарсаңында 2017 жылы Ю.В. Ирхиннің «Халықаралық саясаттану қауымдастығы: институционализация, генезис, концептуалды тәсілдер және тәжірибелер» атты кітабы жарық көрді. Монографияның едәуір бөлігі СФХҚ арналған. АҚШ, Канада және Даниядағы саяси ғылымға, сондай-ақ Ресей университеттеріндегі саяси ғылымдарды институционализациялауға арналған «Саяси ғылымның ұлттық мектептері: тарих және қазіргі заман» кітабының екінші бөлімі назар аударарды (бірінші тәжірибе және қазіргі заман) [3, 156-221 бб.].

Саясаттанудың қалыптасуындағы ресейлік векторын зерттеу, әсіресе, жоғарыда аталған материалдарды ағылшын тілді зерттеушілердің басылымдарымен салыстырған кезде орын-ды болып көрінеді. Мұндай ақпарат қолжетімді емес. Оларда саясаттануды зерттеу және оқыту негізінен Америкамен байланысты. Сонымен, Р. Гудин мен Х.-Д. Клигеманның редакциясымен «Саяси ғылым: жаңа бағыттар» ұжымдық басылымында саяси ғылым, мемлекеттану және саясат факультеттері алғаш рет XIX ғасырдың соңында ынтымақтастық негізінде және тарихшылардың, заңгерлер мен философтардың бірлескен күш-жігерінің арқасында пайда болды делінген.

XIX ғасырдың алғашқы онжылдықтарында көптеген американдық университеттерде саясаттанудың жеке факультеттері бұрыннан бар болатын [9, 90 б.].

«Саясаттануға кіріспеде» қазіргі саясаттану пәнінің университеттерде оқу және ғылыми зерттеулер үшін бір ғасырдан аз уақыт бойы қолданылғаны атап өтіледі. Бірінші тарих және саясаттану кафедрасы 1857 жылы Колумбия университетінде құрылды. «Саясаттану» сөзін өз атауларында бірінші рет қолданған институттар мен кафедралар 1857 жылы Париждегі Еркін саясаттану мектебі, 1880 жылы Колумбия университетінің саяси ғылымдар мектебі және 1895 жылы Лондон экономика және саясаттану мектебі болды. [10, 13 б.].

Дәл осындай ұстаным тағы бір автор Фрэнк Н. Мэзилді сипаттайды. Ол саясаттану барлық әлеуметтік ғылымдардың ішіндегі ең жасы, шамамен жүз жыл деп жазады. Саясатты зерттеу тарихы этика мен моральдық философияның классикасынан бастау алғанымен, Платон мен Аристотель сияқты грек ойшылдарынан бастап, ортағасырлық, ренессанс және қазіргі заманғы саяси ойшылдардан бастап, пәннің саясатты жүйелі және ғылыми зерттеу ретінде дамуы XIX ғасырдың аяғында басталды. Америка Құрама Штаттарында бұл пән 1880 жылы Колумбия университетінде саяси ғылымдар мектебінің құрылуымен тәуелсіз мәртебеге ие бола бастады. Осыдан кейін көптеген университеттерде саясаттану жеке пәнге айналды. 1903 жылы оның кәсіби ұйымы-американдық саяси ғылымдар қауымдастығы саясатты ғылыми зерттеуді насихаттау мақсатында құрылды. Саяси ғылымның пән ретінде дамуы және оның әртүрлі зерттеулеріндегі теориялық және эмпирикалық білімдегі жетістіктері негізінен американдық университеттерде сабақ беретін ғалымдардың үлестерімен байланысты. Бұл ғалымдар, әсіресе Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін пән бойынша пікірталастарда басым болды, бұл саланы іс жүзінде американдық ғылымға айналдырды. 1988 жылы Америка Құрама Штаттарында саясаттану ғылымдарының докторы дәрежесін беретін 121 мекеме болды. Бұл мекемелер әлемде дайындалған саясаттанушылардың шамамен 70 пайызын шығарды [11, 1532 б.].

Дороти Росс саясаттану академиялық пән ретінде Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттарында шамамен 1880 жылдардан Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін пайда болды және көптеген ұқсас жолдармен қалыптасты деп санайды.

Бұл ғалымдар арасында айтарлықтай ағылшын-американдық байланыс және әлдеқайда жиі байланыс орнатылды. Екі елде де либералды академиялық элита университетте беделді позиция-ны орнату және индустрияландыру мен жаппай демократия тудырған жаңа сын-қатерлер жағдайында өздерінің саяси мұраларын сақтау үшін жұмыс істеді. Бірқатар өлшемдер бойынша – интеллектуалдық және кәсіби ұстаным, саяси мақсаттар мен тарихты түсіну, пайдалану – бұл елдердегі саясаттануға ұқсас тәртіптік ұстанымдарды дамытты. Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін ғана американдық саясаттанушылар жалпы курстан тарихшылдық емес, позитивистік ғылым қалыптастырған үлгіге қарай бет бұра бастады [12, 18 б.].

Кейбір басылымдарда саясаттану тікелей ағылшын-американдық өнер-табыс деп аталады, бірақ американдық ықпалға көбірек ұшырайды. Мысалы, авторлар Джонсон мен Невилл сая-саттану – көбінесе саясат немесе үкімет ретінде белгілі – қазір британдық университеттердің көпшілігінде, политехникалық және басқа да жоғары оқу орындарында ерекше және тәуелсіз пән ретінде танылғанын жазады. Бұл пән мектеп бағдарламаларында «саясат», кейде «Британ Конституциясы» деп те аталады. Университеттерде зерттелетін пән ретінде саясаттану қазіргі мағынасында негізінен ағылшын-американдық өнертабыс болып табылады. Оның қазіргі түрінде ол ағылшын тіліне қарағанда американдық әсерге көбірек ұшырауы мүмкін [13, 14 б.].

«Халықаралық саяси ғылым энциклопедиясында» осындай баға беріледі. Онда саясат ғылымының субъектісі екендігі туралы ереже Аристотельдің өзі сияқты ескі, дегенмен, Бернард Крик атап өткендей, саясаттану жеке академиялық пән және әлеуметтану ғылымының бір саласы ретінде Американың бірегей өнертабысы болды. Саясаттануда және басқа мемлекеттерде ұқсас зерттеулер болғанына қарамастан, XIX ғасырдың ортасынан XX ғасырдың ортасына дейінгі саяси ғылымның тарихы, ең алдымен, американдық саяси ғылымның тарихымен байланысты болды [14, 1087 б.].

Тағы екі шетелдік автор Роберт Джексон мен Дорин Джексон да АҚШ-тың басымдылығын көрсетеді. Олар VIII-XIX ғасырдың аяғына дейін университеттерде факультеттер құрылғанға дейін саясаттану жеке пән болған жоқ деп есептейді. Бірінші саясаттану кафедрасы 1880 жылы АҚШ-та Колумбия университетінде құрылды. Алайда саясаттану ресми түрде жеке ғылым саласы болып танылғаннан кейін де тарих

және экономика кафедраларында «саяси экономика» ретінде ұзақ жылдар бойы оқытыла берді. Сөйтіп, саясаттану пәнаралық ғылым ретінде дамыды [15, 21 б.].

Ел ішіндегі американдық басымдылықтың қызықты интерпретациясын Джон Кинг Гамбель АҚШ-тағы саяси ғылымның даму кезеңдерін тұжырымдау контекстінде сипаттайды. Ол Америкадағы саяси ғылымның дамуын ыңғайлы түрде бірнеше кезеңге бөлуге болады деп есептейді, олардың біріншісі 1636 жылы Гарвард университетінің негізі қаланған кезден басталып, 1865 жылы Азамат соғысының бітуімен аяқталады. Отаршыл Американың басынан бастап саясаттану элементтері жеке курс ретінде емес, басқа пәндердің, этиканың, тарихтың немесе халықаралық құқықтың бөлігі ретінде оқытылды. 1789 жылы Гарвард университетінде «табиғи дін, моральдық философия және азаматтық қоғам» профессорының құрылуы саяси ғылымның дамуындағы маңызды кезең болды. Саясаттану бірінші орынға қойылмады, бірақ кем дегенде оның бар екендігі мойындалды. 1825 жылы құқық және саяси экономика салаларында оқыту басталды. Бұл саясаттанудағы болашақ оқытудың негізін қалауға көмектесті. Келесі кезең – 1865 жылғы Азамат соғысының аяқталуынан 1900 жылға дейінгі кезең – саясаттанудың қазіргі формасының басталуын белгілеген алғашқы кезең болды. 1880 жылдар саясаттану ғылымының өте қарқынды дамыған уақыты еді. Осы онжылдықта Колумбия колледжінде Саясаттану мектебі құрылды. Гарвард университеті мемлекеттік басқару (мемлекеттік басқару нысандары) бойынша алғашқы жалпы курсын ұсынды. Саясаттану саласындағы баспа жұмыстары Колумбияда, одан кейін Джонс Хопкинс университеті, Мичиган университеті және Пенсильвания университетінде басталды [16, 9 б.]. Осылайша, Джон Кинг Гамбель Гарвард университетінің саясаттануды дамытудағы қызметіне ерекше тоқталды.

Саясаттанудың пайда болу себептері қоғамның шұғыл қажеттілігі ретінде беріледі. Ник Дорцвейлер саяси ғылым-ның пән ретінде пайда болуын XIX ғасырдың екінші жартысына жатқызып, американдық тарихтың осы ерекше кезеңінің көптеген себептерін көрсетеді. Олардың негізгілері «индустрияландыру мен қалалардың өсуінен туындаған елеулі әлеуметтік өзгерістер», соның ішінде «діни биліктің құлдырауы», «протестанттық ауылдың ыдырауы», «гетерогенді қаланың өсуі», «қалалық мәселелердің өсуі» және «1870

жылдардағы ұзақ депрессия мен еңбек қақтығысы» болды. Сол кездегі көптеген саясаттанушылар үшін бастапқы мақсат «реформалар үшін әлеуметтік мәселелерді зерттеуді» қамтамасыз ету болды. Көптеген жұмыстар американдық қоғамдағы бар ұйым мен басқаруға қатысты айқын алаңдаушылық сезімін көрсетті [17, 1416].

Эррки Берндтсон АҚШ-та саяси ғылымның пайда болуымен айналысты. 1987 жылғы басылымында ол бұрынғы мақаласында (1983) американдық саясаттанудағы дамудың 4 фазасын анықтап, осы фазаларды демократия тұжырымдамасы арқылы байланыстыратынын жазады. Бұл өкілді демократияның қалыптасуы (1880–1920); өкілді демократияның төтенше мәселелері (1900-1940); плюралистік демократия демократия мәселелерінің шешімі ретінде (1920–1965); плюралистік демократия дағдарысы (1945 - қазіргі).

Бұл кезеңдерді 1880 жылдан бастап қарастыру біршама қисынсыз, өйткені өкілдік демократия мен саясаттану 1880 жылға дейін біраз уақыт бұрын қалыптасады. Дегенмен, 1880 жыл бастапқы нүкте ретінде қабылданды, өйткені сол жылы Колумбия университетінде саясаттанудың алғашқы академиялық институты, Саясаттану мектебі құрылды. Мектеп негізінен Джон В. Бергесстің күш-жігерімен құрылғандықтан, ол көбінесе пәннің негізін салушы болып саналады [18, 86 б.].

Джон В. Бургесс рөлін қолдау үшін Дороти Росс сияқты зерттеуші де сөйлейді. Ол өзінің жарияланымында саясаттану саласында тарихи және әкімшілік мәселелерге бағытталған ғалымдардың бір бөлігі кәсіби институттар құруға бастамашы болғанын жазады. Топтағы бастамашылар 1870 жылдары Амхерст колледжінде және 1880 жылы Колумбия колледжінде саясаттануды енгізген Джон В. Бергесс және Джон Хопкинс университетінде тарих және саясаттану кафедрасының негізін салған Герберт Бакстер Адамс болды [19, 89 б.].

Эррки Берндтсон АҚШ-тағы саясаттанудың сәтті дамуына да өз үлесін қосты. Оның жұмысында орталық және Шығыс Еуропада саясаттану постсоциалистік пән болып табылады, ол тек 1990 жылдары жаңа демократиялық режимдердің құрылуымен дами бастады, ал Еуропадағы барлық ұлттық саяси бірлестіктер соғыстан кейін құрылды (1935 жылдан басталатын фин саясаттанушылар қауымдастығын қоспағанда). Автор 1949 жылы жазған СҒХҚ бірінші президенті Квинси Райттың сөзін келтіреді: «Қиындықтардың бірі – әлеуметтік ғылымның енді ғана дамып келе

жатқандығы және оның мүмкіндіктеріне аз адамның сенетіндігі. Жақында Парижде Халықаралық саясаттану қауымдастығын құруға арналған жиналыста мені дүние жүзіндегі саясаттану қауымдастығының жетіспейтіндігі және адамдардың көпшілігінің саясаттану мүмкіндіктеріне деген сенімінің жоқтығы таң қалдырды. Шынында да, жаратылыстану ғылымдарында әзірленген әдістерді мүмкіндігінше пайдалануға ұмтылатын басқа пәндер сияқты, әлеуметтік ғылым да соңғы елу жылдағы американдық құбылыс ретінде қарастыруға жақын. Басқа елдерге қарағанда Америка Құрама Штаттарында әлеуметтік ғылымдарға көп қаржы жұмсалды. Осылайша, халықаралық әлеуметтік ғылымдар қауымдастығының алдында тұрған міндеттердің бірі – Америка Құрама Штаттарындағы әлеуметтік ғылым туралы білетінімізді бүкіл әлем-мен бөлісуге тырысу». Саясаттану академиялық пән ретінде Америка Құрама Штаттарында дамығандықтан, кейде бұл, әрине, американдық ғылым деген пікір айтылады. Бұл түсінік Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін күшейе түсті, өйткені Америка Құрама Штаттары Еуропаның саяси және экономикалық істеріне араласқандықтан, мәдени өмірде ықпалдың күшеюі ғажап емес еді. Американдық саясаттану осы әсердің бір бөлігі болды [20].

Саясаттану ғылымының пайда болуы мен дамуының тағы бір себебі: ғылымның саясатқа әсер ету қабілеті. Бұл идеяны Джон Дж. Ганнел баяндаған. Америкалық саясаттанушыларды тарих-шылар мен экономистерден кәсіби түрде бөлініп, жеке бірлестік құруға итермелеген басты мәселе әдіс емес еді. Саясатты зерттеудегі тарихи және экономикалық тәсілдер айтарлықтай сынға ұшыраған жоқ, саясаттанушылар осы пәннің тақырыбын анықтап қойған. Шын мәнінде, «үйлесімді қарым-қатынасты» сақтау және бірге кездесу дәстүрін жалғастыру міндеттемесі болды. Бұл кәсіби жаңашылдыққа түрткі болған басты мәселе әлеуметтік ғылымдар мен саясаттың арақатынасы төңірегінде өрбіді. Ғасырдың басына қарай АЭҚ (Американдық экономикалық қауымдастық) консервативті сипатқа ие болды және тағы да классикалық экономика идеологиясының үстемдігіне айналды, ал Америка тарихи қауымдастығы тек консервативті ғана емес, сонымен қатар салыстырмалы түрде мемлекеттік саясатқа қатыстырылмады. Автор саясаттанушылар бөлімін жақтаушыларды пәннің саясатқа әсер ету қабілетіне наразылық біріктірді деп тұжырымдайды [21, 4816].

Тағы бір американдық автор Идо Орен шамамен осындай көзқарасты ұстанады. Ол американдық саясаттану академиялық пән ретінде пайда болған кезде ол тарихты зерттеумен институционалдық және интеллектуалдық байланысты болды деп жазады. XIX ғасырдың аяғында екі жетекші білім беру бағдарламасының негізін салушылар – Колумбиядағы Либердің орнын басқан Джон В. Бурджесс және Джон Хопкинс университетіндегі Герберт Бакстер Адамс – «тарих пен саясаттың практикалық бірлестігінің» берік жақтаушылары болып қала берді. Олар 1884 жылы құрылған Америка тарихи қауымдастығының мүше-лері болды. Саясаттанушылар өздерінің кәсібі бірлестігін 1903 жылы ғана құрды [22, 310 б.].

Басылымдар саясаттануды дамытудағы оқытушылардың оң рөлін көрсетеді. Мәселен, Индиана колледжінде, болашақ Индиана университетінде саясаттану ғылымының дамуына ықпал еткен жағдайлар осылайша сипатталады. 1829 жылдың соңында Эндрю Уайл Индиана колледжине президент ретінде ғана емес, моральдық және психикалық философия, саяси экономика және көркем әдебиет профессоры ретінде де келді. 1824 жылға дейін колледждің алдында болған семинарияда негізінен классикалық оқу бағдарламасы болды. Қамқоршылық кеңес моральдық және психикалық философиядағы кейбір жұмыстарды қосу арқылы академиялық курстардың кеңеюіне ықпал етті. Бірақ профессорлар оқыту саласында әкімшілік қадағалаудан ғылыми жалтару әдісін әзірледі. Сондықтан Э.Уайл келгенге дейін классикалық шығармалардан басқа шығармалар оқытылмады. Профессор ретінде Э.Уайл орта мектептерде әртүрлі пәндерден, соның ішінде Саяси экономика мен Конституциялық құқықтан дәріс оқыды. 1838 жылға қарай ол мораль және халықаралық құқықты қосты. Осыны ескере отырып, саясаттану саласындағы жұмыс Индианада Майамиден басқа Орта-Батыс университеттерінде оқытыла бастағаннан әлдеқайда ертерек басталды [23, 3 б.].

Колумбия колледжінде саясаттануды дамыту туралы сөз болғанда, Фрэнсис Либердің рөлі әрқашан атап өтіледі. Дэвид Ричи оны өзінің ілімдерінде моральдық философияның шеңберінен шыға және жаңа пәннің мәнін құра бастаған саяси зерттеулердің жай-күйін ерекше көрсеткен алғашқы американдық саясаттану профессоры деп атайды. 1857-1865 жылдары Ф. Либер Колумбия университетінде тарих және саясаттану профессоры қызметін атқарды [24, 58 б.].

Саясаттану ғылымының қалыптасуы, оны оқытудың басталуы мен орны туралы бірқатар ағылшын тілді зерт-теушілердің пікірлері осындай. Ресей университеттері мен ғалымдарының рөлі қарастырылмаған.

Қорытынды

Осылайша, әртүрлі дереккөздерді зерттеу саяси ғылымның дамуындағы ресейлік вектордың бар екенін көрсетеді. Алайда, ағылшын тілді авторлардың жазбаларында ол көрсетілмейді. Сонымен бірге, Ресей Федерациясында жарияланған бірқатар оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді талдау олардың авторларының көп жағдайда шетелдік басылымдардың ақпаратын ұстанатындығын көрсетеді. Мысалы, төрт басылымнан өткен В.П. Пугачев пен А.И. Соловьевтің «Саясаттануға кіріс-пе» оқулығында осындай мәліметтер жазылған. Кейбір ғалымдар саясаттанудың дербес ғылым ретіндегі ресми бастамасын Германиядағы заң мектебінің XIX ғасырдың бірінші жартысындағы білім деп санайды, ал басқалары – негізінен американдық авторлар – оның пайда болуын XIX ғасырдың екінші жартысына жатқызады және ең алдымен, 1857 жылы Колумбия университетінде саяси теория бойынша курстан дәріс оқыған әрі 1880 жылы оның орнына келген Джон Бургесс саяси ғылымның жоғары мектебінің ашылуына қажетті жағдай жасаған Фрэнсис Лейбердің есімімен байланыстырады [25, 26 б.]. К.С. Гаджиевтің «Саясаттану. Негізгі курс» атты мақаласында саясаттанудың қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар жүйесінен бөлінуі XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында бірнеше ондаған жылдарға созылғаны жазылған. Германия, Франция, Ұлыбритания берілген. Америка Құрама Штаттарында саяси ғылымның тууы 1880 жылы Дж.Берджесстің Колумбия колледжінде Саяси ғылымдар мектебінің негізін қалауы болып саналады. Ресейде саяси ғылымның қалыптасуы Батыс елдерімен салыстырғанда біршама кешіктірілді [26, 24-26 бб.]. Осы тұста Ю.В.Ирхиннің оқулығы ерекшеленеді. Онда Ресей университеттеріндегі саясат-тың зерттелуі, Мәскеу университетінде саяси кафедраның ұзақ өмір сүрмегені, Ресейде XIX ғасырдың басынан бастап «моральдық және саяси ғылымдар» кафедрасының профессоры атағы берілгені туралы қысқаша ақпарат берілген [27, 35 б.].

Жалпы, ресейлік оқулықтар елде болып жатқан саяси құбылыстар мен процестерді ашып көрсетуге көңіл бөледі. Бірақ елде

саясаттану ғылымының пайда болуы мен дамуының тарихы, оның айрықша белгілері мен басымдықтары, әсіресе, ретроспективада іс жүзінде жоқ. Бұл, сөзсіз, байыпты және қажырлы зерттеу жұмысын талап етеді. Бірақ пайда болған ғылыми ақпарат та қолданылмайды. Көрнекі мысал – елдің алғашқы университеттерінде, ең алдымен Мәскеу университетінде саяси ғылымның пайда болуы. Осыдан М.В. Ломоносов сияқты көрнекті ақыл-ой иесінің рөлін төмендету байқалады. Саясаттану ғылымының пайда болуы туралы орыс оқулықтарындағы мәліметтер негізінен қазақстандық оқу басылымдарына тән. Демек, орыс тілінде басылып шыққан саяси ғылым саласындағы ресейлік ғылымтанымдық әдебиеттердің рөлі де оның посткеңестік кеңістікте қолданылуы тұрғысынан маңызды.

Саясаттанудың қалыптасуын ретроспективті талдау саяси ғылымның дамуын барлық мемлекеттердің, әр ғалымның үлесін объективті бағалау кезінде, саясаттану білімінің өсуін барынша интеграциялау кезінде біртұтас әлемдік процесс ретінде қарастырған жөн екенін дәлелдейді. Кәсіби саясаттанушылар кадрларын даярлаумен, олардың шығар-машылық байланыстарын жетілдірумен бірге толыққанды дереккөз базасын қалыптастыру саясаттану саласындағы зерттеу жұмысының деңгейін көтеруге және заманауи оқулықтар құруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1 Блинов В.В., Ваганов И.Е., Кирсанова Е.Г. и др. Очерки истории политической науки в Московском университете (1755-1835). – М.: Аспект Пресс, 2009. – 288 с.

2 Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова. 1755-2005. – М.: ООО«Ин-октаво», 2005. – 176 с.

3 Ирхин Ю.В. Международная ассоциация политической науки: институционализация, генезис, концептуальные подходы и практики: монография. – М.: Издательство «Реал Принт», 2017. – 240 с.

4 Воробьев Д.М. Развитие политологического сообщества в постсоветской России // *Полит. Политические исследования*. – 2004. – № 6 (83). – С. 151-161.

5 Галкин А. Политическая наука стала у нас расти на выжженном пространстве // [Электронды ресурс] URL: <https://rapn.ru/in.php?part=7&gr=1655&d=5005> (Қаралған күні:17.07.2018).

6 Политическая наука в России: вчера, сегодня, завтра (Материалы научного семинара) // *Полит. Политические исследования*. – 2006. – № 1 (91). – С. 141-156.

7 Ирхин Ю.В. Российская политология: четверть века или 255 лет? // *Социально-гуманитарные знания*. – 2011. – № 2. – С. 34-51.

8 Ирхин Ю.В. Проектирование организации и смыслов Всемирных конгрессов Международной ассоциации политической науки (1950-2020 гг.) // *Политическое проектирование в пространстве социальных коммуникаций: материалы ХП Международной научной конференции*. – М.: Издательство «Мир философии», 2018. – С. 213-222.

9 Политическая наука: новые направления. – М.: Вече, 1999. – 816 с.

10 Hix S., Whiting M. Introduction to political science. Textbook. – London: University of London International Programmes Publications Office, 2012. – 240 p.

11 Magill N. Frank. Survey of Social Science: Government and Policies. vol. 4. – Salen Press, 1995. – 2372 p.

12 Ross Dorothy. Anglo-American Political Science, 1880–1920 // *Modern political science: Anglo-american exchanges since 1880*. –Princeton. University Press, 2007. – pp. 18-36.

13 Johnson Nevil. The limits of political science. – Oxford: Great Britain Clarendon press, 1989. – 142 p.

14 Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino. International Encyclopaedia of Political Science. – Sage Press, 2011. – 4032 p.

15 Jackson J. Robert, Doreen Jackson. A comparative introduction to political science. – Prentice-Hall Inc. A Pearson Education Company, 1997. – 474 p.

16 Gamble John King. Introduction to political science. Englewood Cliffs. – N.J.: Prntice-all, 1952. – 502 p.

17 Dorzweiler Nick. Popular culture in (and out of) American political science: A concise critical history. 1858–1950 // *History of the Human Sciences*. – 2017. – No. 1 (Vol. 30). – Pp. 138-159.

18 Berndtson Erkki. The Rise and Fall of American Political Science: Personalities, Quotations, Speculations // *International Political Science Review / Revue internationale de science politique. The Evolution of Political Science: Selected Case Studies*. – 1987. – No. 1 (Vol. 8). – Pp. 85-100.

19 Ross Dorothy. The development of social sciences // *Discipline and History. Political Science in the United States / Editors: James Farr and Raymond Seidelman*. – The University of Michigan Press, 1993. – Pp. 81-104.

20 Berndtson Erkki // University of Helsinki, Finland. Prepared for presentation at the XX1st World Congress of the International Political Science Association. - Santiago de Chile. July 12-16, 2009.

21 Gunnell G. John. The Founding of the American Political Science Association: Discipline, Profession, Political Theory, and Politics // *The American Political Science Review*. – 2006. – No. 4 (Vol.100). – Pp. 479-486.

22 Oren Ido. Political Science as History. A reflexive approach // *Interpretation and Method. Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Vol 2. – London and New York, 2015. – Pp. 309-322.

23 Field P. Oliver. Political science in Indiana University. 1829-1951. – Bloomington. Indiana: Indiana University, 1952. – 53 p.

24 Ricci M. David. The tragedy of Political Science: Politics, Scholarship, and Democracy. - Yale University Press, 1984. – 335 p.

25 Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. Учебник для студентов вузов. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 477 с.

26 Гаджиев К.С. Политология. Базовый курс. 2 изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Юрайт», 2011. – 505 с.

27 Ирхин Ю.В. Политология. Учебник. 2-е изд., доп. – М.: Издательство «Экзамен», 2007. – 894 с.

References:

1 Blinov V.V., Vaganov I.E., Kirsanova E.G. i dr. Ocherki istorii politicheskoy nauki v Moskovskom universitete (1755-1835) [Essays on the History of Political Science at Moscow University (1755-1835)]. – М.: Aspekt Press, 2009, – 288 s. (in Russ)

2 Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M.V.Lomonosova [Lomonosov Moscow State University]. – М.: ООО«In-oktavo», 2005. – 176 s. (in Russ)

3 Irhin YU.V. Mezhdunarodnaya asociaciya politicheskoy nauki: institucionalizaciya, genezis, konceptual'nye podhody i praktiki: monografiya. [International Association of Political Science: Institutionalization, Genesis, Conceptual Approaches and Practices: monograph], – М.: Izdatel'stvo «Real Print», 2005, – 240 s. (in Russ)

4 Vorob'ev D.M. Razvitie politologicheskogo soobshchestva v postsovetskoy Rossii. [The development of the political science community in post-Soviet Russia. Policy], *Polis. Politicheskie issledovaniya*, – 2004. – No. 6 (83). – S. 151-161. (in Russ)

5 Galkin A. Politicheskaya nauka stala u nas rasti na vyzhzhennom prostranstve [Political science began to grow in our scorched space] // [Jelektronnyy resurs] URL: <https://rapn.ru/in.php?part=7&gr=1655&d=5005> (Qaralğan kuni: 17.07.2018) (in Russ)

6 Politicheskaya nauka v Rossii: vchera, segodnya, zavtra (Materialy nauchnogo seminar) [Political Science in Russia: yesterday, today, tomorrow (Materials of the scientific seminar)] // *Polis. Politicheskie issledovaniya*, 2006. – No.1 (91). – P.141-156. (in Russ)

7 Irhin YU.V. Rossijskaya politologiya: chetvert' veka ili 255 let? [Russian political science: a quarter of a century or 255 years?] // *Social'nogumanitarnye znaniya*. – 2011. – No. 2. – S. 34-51. (in Russ)

8 Irhin YU.V. Proektirovanie organizacii i smyslov Vsemirnyh kongressov Mezhdunarodnoj asociacii politicheskoy nauki (1950-2020 gg.) [Designing the organization and meanings of the World Congresses of the International Association of Political Science (1950-2020)] // Politicheskoe proektirovanie v prostranstve social'nyh kommunikacij: materialy HP Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii. - Moscva,

2018. – S. 213-222. (in Russ)

9 Politicheskaya nauka: novye napravleniya [Political science: new directions]. – М.: Izdatel'stvo «Mir filosofii», 1999, – 816 s. (in Russ)

10 Hix S., Whiting M. Introduction to political science. Textbook. – London: University of London International Programmes Publications Office, 2012. – 240 p.

11 Magill N. Frank. Survey of Social Science: Government and Policies. vol. 4. – Salen Press, 1995. – 2372 p.

12 Ross Dorothy. Anglo-American Political Science, 1880–1920 // *Modern political science: Anglo-american exchanges since 1880*. –Princeton. University Press, 2007. – Pp. 18-36.

13 Johnson Nevil. The limits of political science. – Oxford: Great Britain Clarendon press, 1989. –142 p.

14 Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino. International Encyclopaedia of Political Science. – Sage Press, 2011. – 4032 p.

15 Jackson J. Robert, Doreen Jackson. A comparative introduction to political science. – Prentice-Hall Inc. A Pearson Education Company, 1997. – 474 p.

16 Gamble John King. Introduction to political science. Englewood Cliffs. – N.J.: Prntice-all, 1952. – 502 p.

17 Dorzweiler Nick. Popular culture in (and out of) American political science: A concise critical history. 1858–1950 // *History of the Human Sciences*. – 2017. – No. 1 (Vol. 30). – Pp. 138-159.

18 Berndtson Erkki. The Rise and Fall of American Political Science: Personalities, Quotations, Speculations // *International Political Science Review / Revue internationale de science politique. The Evolution of Political Science: Selected Case Studies*. – 1987. – No. 1 (Vol. 8). – Pp. 85-100.

19 Ross Dorothy. The development of social sciences // *Discipline and History. Political Science in the United States* / Editors: James Farr and Raymond Seidelman. – The University of Michigan Press, 1993. – Pp. 81-104.

20 Berndtson Erkki. // University of Helsinki, Finland. Prepared for presentation at the XXIst World Congress of the International Political Science Association. - Santiago de Chile. July 12-16, 2009.

21 Gunnell G. John. The Founding of the American Political Science Association: Discipline, Profession, Political Theory, and Politics // *The American Political Science Review*. – 2006. – No. 4 (Vol.100). – Pp. 479-486.

22 Oren Ido. Political Science as History. A reflexive approach // Interpretation and Method. Empirical Research Methods and the Interpretive Turn. Vol 2. – London and New York, 2015. – Pp. 309-322.

23 Field P. Oliver. Political science in Indiana University. 1829-1951. – Bloomington. Indiana: Indiana University, 1952. – 53 p.

24 Ricci M. David. The tragedy of Political Science: Politics, Scholarship, and Democracy. – Yale University Press, 1984. – 335 p.

25 Pugachev V.P., Solov'ev A.I. [Introduction to Political Science. Textbook for university students]

Vvedenie v politologiyu. Uchebnik dlya studentov vuzov. 4-e izd., pererab. i dop. – M.: Aspekt Press, 2002. – 477 s. (in Russ)
26 Gadzhiev K.S. Politologiya. [Political science. Basic course]. Bazovyy kurs. 2 izd., pererab. i dop. – M.: Izdatel'stvo «Jurajt», 2011. – 505 s. (in Russ)
27 Irhin YU.V. Politologiya. Uchebnik. [Political science. Textbook]. 2-e izd., dop. – M.: Izdatel'stvo «Jekzamen», 2007. – 894 s. (in Russ)

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

- Лилия Юсуповна Зайниева* профессор, саясаттану ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: zainieval@mail.ru, ORCID ID 0000-0001-9112-1702
- Эльмира Нуркалыккызы Суимбаева* PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: elmira9@mail.ru, ORCID ID 0009-0005-4593-3140
- Камиля Ерболқызы Абдрасилова* оқытушы, гуманитарлық ғылымдар магистрі, “ҚАЗНҰР” гуманитарлық колледжі, Алматы, Қазақстан, email: akamilya98@gmail.com, ORCID ID 0009-0002-3001-8634
- Айгуль Абдумуталиповна Абжаппарова* доцентінің м.а., саяси ғылымдар кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, email: aigul.abzhapparova@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-7009-1038
- Лилия Юсуповна Зайниева* профессор, доктор политических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: zainieval@mail.ru, ORCID ID 0000-0001-9112-1702
- Эльмира Нуркалыккызы Суимбаева* PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: elmira9@mail.ru, ORCID ID 0009-0005-4593-3140
- Камиля Ерболқызы Абдрасилова* преподаватель, магистр гуманитарных наук, Гуманитарный колледж «ҚАЗНҰР», Алматы, Казахстан, email: akamilya98@gmail.com, ORCID ID 0009-0002-3001-8634
- Айгуль Абдумуталиповна Абжаппарова* и.о.доцента, кандидат политических наук, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, email: aigul.abzhapparova@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-7009-1038
- Lilia Zainieva* Professor, Doctor of Political Sciences, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: zainieval@mail.ru, ORCID ID 0000-0001-9112-1702
- Elmira Suimbayeva* Doctoral student, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: elmira9@mail.ru. ORCID ID 0009-0005-4593-3140
- Kamilya Abdrasilova* Teacher, Master of Arts, Humanitarian College «KAZNUR», Almaty, Kazakhstan, email: akamilya98@gmail.com, ORCID ID 0009-0002-3001-8634
- Aigul Abzhapparova* Acting Associate Professor, Candidate of Political Sciences, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, email: aigul.abzhapparova@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-7009-1038

